

Norrfinströmgården Tjudö

BYGGNADSRÅDGIVNING 2023

Datum: 28.8.2023

PB 1060, AX-22111 Mariehamn

registrator@regeringen.ax

+358 18 25 000

www.regeringen.ax

Besiktningdatum: 28.8.2023

Personal: Jonas Karlsson

Byrå, enhet: Ålands museum kulturarvsenheten

Kommun: Finström

By/stadsdel: Tjudö

Fastighetsbeteckning: 60-419-3-1

Adress: 299-343 Tjudövägen AX-22330

Byggnad/objekt: Bostadsbyggnad

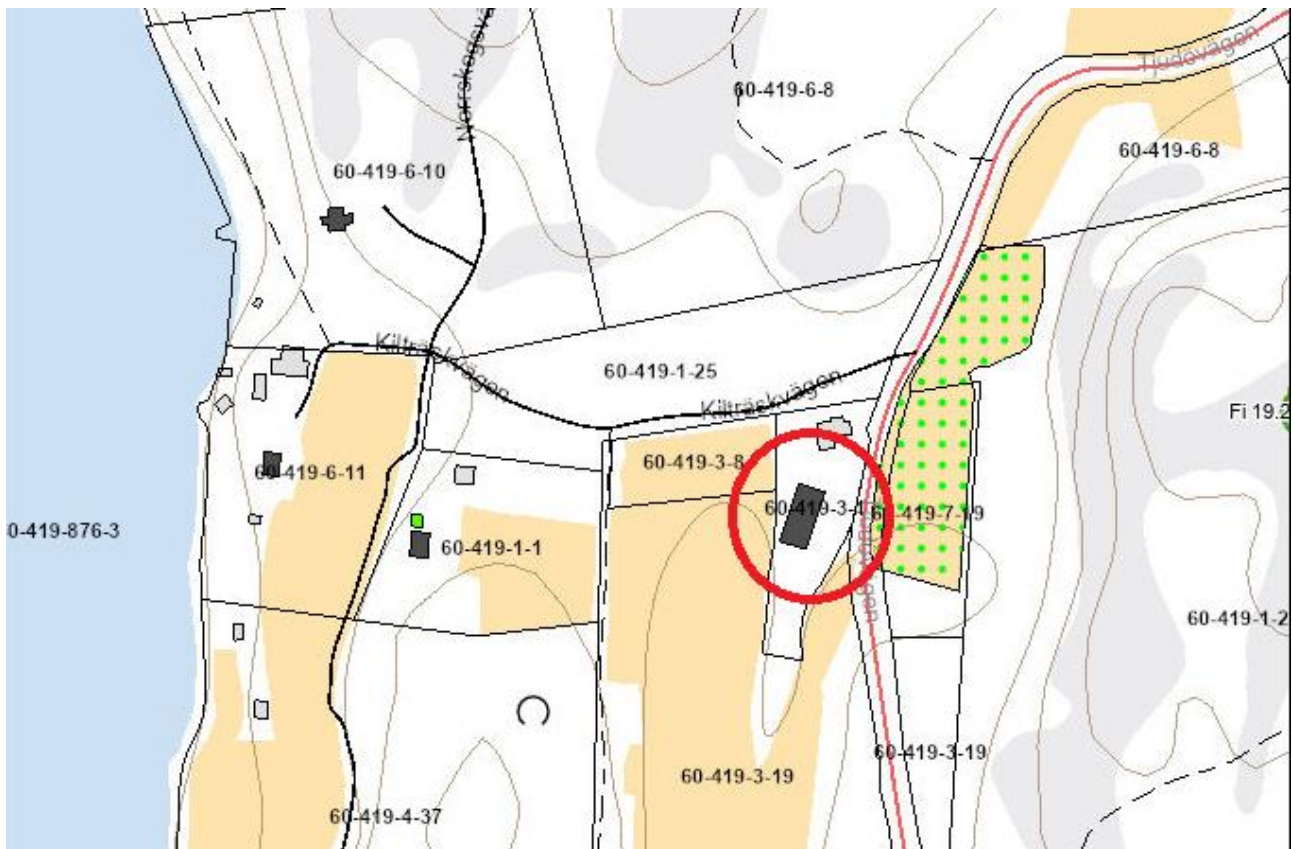
Ärende: Byggnadsrådgivning, exteriört underhåll

Fotografier

Uppmättningsritningar

Skisser

Uppföljning: Kontakt med Ålands museum om problem kvarstår.

Situationsplan. Utdrag ur lantmäteriverkets fastighetsdatatjänst 28-8-2023.

Historik

Huset som nu fungerar som samlingsplats och lokal för föreningen För Norrfinström r.f. uppfördes år 1903 som skola och lärarbostad för barnen i norra Finström. Dessförinnan hade skolverksamheten skett i Stålsby. År 1925 gjordes en tillbyggnad för att den lägre folkskolan skulle få egna utrymmen i byggnaden. Skolbyggnaden förlängdes norrut.

Lärarna var långvariga. Erik Lindfors var lärare för de högre klasserna mellan år 1901 och 1942. Rut Lindfors (Lärarynna eller Ålands-Rut) var lärare för de lägre klasserna mellan år 1920 och 1962. Skolverksamheten trappades succesivt ner under 1960-talets slut i takt med 1960-talets skolreformer från 4-årig folkskola till 9-årig grundskola. 1970 drogs skolan in och skolverksamheten upphörde helt 1971. Barnen från trakten fick i stället skjutas till skolan i Pålsböle. I juli samma år tog den lokala eldsjälén Olof Lindström initiativ till att starta en förening för de boende i Norrfinström varpå föreningen "För Norrfinström R.F" bildades. Finströms kommun skänkte byggnaden jämte omgivande mark till föreningen. Genom talkoarbeten under 1970- och 1980-talet inreddes den före detta skolan till en aktivitets- och festlokal som sedan dess används för föreningens byalagsverksamhet. Byggnaden har också använts för lekskoleverksamhet samt ungdomsverksamhet i kommunens och Finströms församlings regi.

År 1973 installerades centralvärme och ett fristående pannrum byggdes på byggnadens baksida. År 1976 installerades herr- och damtoalett samt duschrum inne i byggnaden.

Kulturhistoriskt värde

Norrfinnströmsgården, dvs före detta Tjudö folkhögskola har ett högt kulturhistoriskt värde så som samlingsplats, aktivitets- och festlokal för boende och besökare i den norra delen av Finström. Gården är allmänt känd och tillgänglig och ett stort antal människor har en personlig koppling till byggnaden och platsen. Utöver detta har byggnaden ett stort byggnadshistoriskt värde så som en välbevarad större skolbyggnad / samlingsbyggnad från 1900-talets början. Byggnadens exteriör är välhållen med fönster, träpanel och andra byggnadsdetaljer från uppförandetiden samt ett välhållt, enkelfalsat skivplåtstak. Byggnaden och gårdsmiljön har dessutom ett miljöskapandevärde på platsen.

Byggnadsrådgivning

Föreningen För Norrfinström R.F önskar antikvarisk rådgivning rörande reparation och underhållsarbeten för byggnadens fasader och fönster. Vidare önskas rådgivning om hur vattenavrinningen från taket kan förbättras, i synnerhet i anslutning till byggnadens farstuvistar samt vid det fristående pannrummet på baksidan. På framsidan önskas tillgänglighetsanpassning i anslutning till byggnadens huvudentré. Rådgivningen ska kunna ligga till grund för åtgärdsplanering och ansökning av ekonomiska medel.

Problembeskrivning

Vattenavrinning

Det regnade vid rådgivningstillfället vilket gjorde vattenavrinningsproblematiken tydlig:

Byggnaden har varken takfotsrännor, häng eller stuprör och droppkanten på de större takfallen är snålt tilltagen. Samtidigt är takfoten relativt bred vilket kombinerat med den höga stenfoten gör att merparten av fasaden är skyddad från rinnande vatten och stänk.

Hängbrädorna är dock utsatta för rinnande vatten vilket dragit med sig algpåväxt, färgbortfall och i viss mån även röta. Underifrån syns tydligt att hängbrädorna drar med sig fukt in till takstolsändarna och den yttre delen av den nedre undertaksbrädan. Upphovet till problemet är troligtvis en kombination av hängbrädornas utsatthet för väta tillsammans med att de är målade med tjocka lager akryl-baserad färg eller motsvarande som stänger inne fukten och motverkar hängbrädornas möjlighet att torka ordentligt.

Takfot mot öst: Flagande färg på hängbräden.

De största problemen med dåligt fungerande vattenavrinning finns i anslutning till farstukvistar och pannrum. När vatten från de övre takfallen droppar på taken stänker det vatten på fasader och fönster och det rinner vatten i innerhörnerna mellan utbyggnaderna och huvudfasaden. Detta har lett till färgbortfall och partiella rötskador. Även här rör det sig delvis om en problematik med väta i kombination med täta akrylbaserade färgskikt.

Skador pga rinnande och stänkande vatten vid pannrummet på västsidan

Underhåll av fasader och fönster

Fasaderna har något olika utförande: Långsidan mot öst verkar vara målade med ett tjockare lager akrylbaserad färg som vittrar i större flagor på fasadens mer utsatta delar.

Långsidan mot väst är troligtvis målad med linoljefärg vilket fäst bättre i underlaget och tillåter panelen att torka, i den mån den vittrar, gör den det i små flagor. Västfasadens panel är i bättre än på östsidan.

Fasaden mot söder är vid tillfälle förnyad; bröstpanel och vattbräda nedtill saknas och fasaden är till synes nymålad. Knutbrädor, hängbrädor, vindskivor, sockelbrädor och vattbrädor är vitmålade, troligtvis huvudsakligen med akrylbaserad färg. Påväxt, färgbortfall och vissa rötskador finns på utsatta ställen.

Fasad mot öst: Flagande färg och rötskadad sockelbräda.

Fönstren är i behov av målning och kittning men är inte angripna av röta. Det fönster som är i sämst skick är fönstren närmast pannrummet på husets västra sida, vilka är utsatta för vattenstänk varje gång det regnar.

Tillgänglighet

Byggnadens huvudentré finns på en farstukvist på den östra långsidan. Vid huvudentrén finns en ca 50 cm hög trapp upp till ett mindre vilplan utanför dörren. Innanför dörren fortsätter trappan med ytterligare några trappsteg upp till golvnivån i lokalerna, ca 1 m ovanför marknivån utanför huset. Räckan saknas. Kompletterade entrédörrar finns på en farstukvist mot norr.

Övrigt

- Sly och hög växtlighet på byggnadens baksida piskar mot fasaden och binder fukt.
- En stor tall står nära byggnadens norra gavel vilket skräpar ner på taken.
- Innerfönstren har dålig passform och är dåligt tätade vilket troligtvis ger onödigt stora värmeförluster.
- Skada på dekorativa snickerier i gavelröset mot norr

Norra gaveln: Skadade snickerier.

Antikvarisk rådgivning

Utifrån gjorda iakttagelser rekommenderas fastighetsägaren att genomföra:

Förebyggande underhållsåtgärder

- Rensa undan sly och hög växtlighet på byggnadens baksida och se till att marken lutar åt rätt håll invid byggnaden. Speciellt i innerhörn mellan tillbyggnader/pannrum och huvudbyggnaden är detta extra viktigt då vatten annars kan rinna in under byggnaden.
- Ta ner tallen på byggnadens norra sida.
- Täta innerfönster -Springorna mellan innerbågar och fönsterkarmen bör tätas med fönsterremсор av papper. Där det finns större glipor rekommenderas tätningslister av ull. -täta alltid innerbågarna och inte ytterbågarna.

Förbättringsåtgärder

- Hängrännor och stuprör är på grund av det långa takutskjutet och den höga sockeln inte motiverade på huvudbyggnadens större takfall. De skulle dessutom innebära ökat underhåll, påverka byggnadens utseende negativt samt innebära en onödig kostnad.
- Hängrännor skulle däremot göra stor nytta på farstukvistarna och eventuellt på de övre takfallen precis ovanför farstukvisten på framsidan samt ovanför pannrummet på baksidan. Stuprör placeras lämpligen i innerhörnen mellan huvudbyggnad och utbyggnad med ordentliga anordningar för att leda undan vatten från byggnaden, antingen under eller ovan mark. För att följa byggnadsstilen och få till ett diskret utseende rekommenderas att de målas i samma kulör som taket och att stuprören bockas med skarpa vinklar.

- För att undvika rötskador i hängbrädorna bör dessa fortsättningsvis målas med linoljefärg, vilket bättre kommer tillåta dessa att torka ut. Man kan också överväga möjligheten att komplettera den befintliga takfotskonstruktionen med en ytterligare droplist som monteras i befintliga infästningar mellan takfotsplåt och hängbrädor.

Reparationer

Där rötskador gett upphov till större materialbortfall och byggnadsdelens konstruktionsbärande eller skyddande funktion avsevärt försämrats behöver byggnadsdelen bytas ut helt eller skarvas genom att rötskadat material sågas bort och ersätts med friskt trä. Detta är aktuellt på sockelbrädan på farstukvisten mot öst samt eventuellt också vissa av hängbrädorna i takfoten. Eftersom det rör sig om utsatta byggnadsdelar behöver det ersättande helst vara av tätvuxen kärnved med kärnsidan vänd utåt.

Underhållsåtgärder

Målning

Byggnadens långsida mot väst har flagat i den grad att det är dags för ommålning i fasaden i sin helhet emedan det går att vänta med de övriga fasaderna några säsonger. Sockelbrädor, Vattbrädor, hängbräden och fönsterfoder behöver dock målas på hela byggnaden. För målningsarbetet rekommenderas genomgående användning av linoljefärg:

För att linoljefärgen ska fästa behöver ytor som tidigare målats med akrylbaserad färg så mycket som möjligt avlägsnas till trärena ytor så att linoljefärgen får chans att tränga in och fästa i träet. Om det finns äldre linoljefärgslager innanför det yttre färglagret kan detta lämnas. För så stora ytor det är fråga om här rekommenderas att skrapning för hand kombineras med användning av IR-lampa. Innan målning avlägsnas damm och lös smuts. Vidare rekommenderas inför målning tvättning med målartvätt, sköljning med rent vatten och att fasaden hinner torka innan målningen påbörjas.

Trärena ytor grundmålas med förtunnad linoljefärg, därefter mellanstrykning av hela ytan med förtunnad linoljefärg. Därefter görs slutstrykningen med oförtunnad linoljefärg. Stor noggrannhet i målningsarbetet bör eftersträvas:

Utöver färgtillverkarens anvisningar hänvisas här till *Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper*, Riksantikvarieämbetet (1999) sid: 5-6:

Målning med linoljefärg bör ske då det är varmt och torrt ute. Fukthalten hos träet får inte vara högre än c:a 15%. Maj - augusti är bästa målningsperioden. Direkt solsken bör undvikas, då det kan ge upphov till blåsbildning p .g.a. för snabb torkning på ytan av färgen. Bäst är att följa solens gång och stryka fasader som redan varit solbelysta. Den normala arbetsgången vid nymålning är tre strykningar: grundning, mellanstrykning, slutstrykning, men antalet strykningar vid ommålning kan variera beroende på den underliggande ytans kondition.

Linoljefärg ska strykas tunt. Principen är hellre flera tunna strykningar än få tjocka. Grundfärgen skall inte ge full täckning. Om färgen stryks för tjockt kommer den att skintorka och rynka sig. Linoljefärg torkar långsammare än moderna färgtyper. Övermålningsbar är färgen efter c :a 1 - 3 dagar, om

vädret är varmt och torrt. Färgens sammansättning vid olika kulörta pigment kan även göra att torktiden varierar. Alltför långa intervaller mellan strykningarna bör undvikas. Till fasadytor är det lämpligt att använda rund eller oval pensel, en skytanstrykare med en diameter på ungefär 7 cm. Dessutom behövs en sparpensel och en elementpensel för svåråtkomliga ställen.

Fönsterunderhåll

Färgen på flera fönsterbågar har flagnat kraftigt och fönsterkittet har släppt. Röta i sådan utsträckning att virkeskompletteringar behöver göras observerades inte vid rådgivningstillfället. Beroende på hur utsatta fönstren är de i olika skick. Det rekommenderas att fönsterreoveringen delas upp i flera etapper med de värst ansatta fönstren först. De mest utsatta fönstren är det närmast pannrummet på byggnadens västra fasad. Generellt räcker det troligtvis med enklare reovering av fönstren:

Lyft av fönsterbågarna och sätt i en skiva i fönsterhålet så länge. Ta bort löst sittande kitt. Skrapa bort löst sittande färg och slipa lätt med fint sandpapper. Om fönstret är målat med akrylbaserad färg måste man skrapa bort all färg. Eventuellt kvarvarande färgskikt behöver tvättas med soda- eller ammoniaklösning. Det går att torrskrapa men det är lättare om man värmer med kittlampa. Man behöver inte kitta om och måla de delar av fönsterbågarna som är i gott skick. I stället bör man koncentrera sig på de delar som verkligen är nedslitna. Om detta exempelvis görs med regelbundna femårsintervall räcker det oftast med rengöring och bättringsmålning vilket i längden innebär minimalt med arbete och kostnader.

Om bågarna har torrsprickor och känns sköra rekommenderas "halvoljning" innan grundmålning: dvs: strykning med hälften kokt linolja och hälften terpentin, vilket ersätter urlakade hartsämnen i trävirket. Virket ska dock inte mättas med olja, vilket ger risk för blåsbildning.

Grundmåla med utspädd färg i falsen där kittet är borta. Komplettera med linoljekitt där kittfalsarna saknas. Grundmåla därefter hela bågen med utspädd färg, mellanstryk en gång med utspädd färg och slutstryk med utspädd färg. Även kittfalsen ska målas. Man ska måla mycket tunt och låta färgen torka mellan strykningarna. Fukthalten i trävirket får inte överstiga 15 % vid målning och direkt solljus ska undvikas. Även ytterbågarnas insida bör målas med utomhusfärg.

Tillgänglighetsåtgärder

Kravet för högsta lutning på rullstolsramp vid entré är 1:12 vilket ger en ramplängd på 12 m. För varje halvmeter ska det finnas ett minst 2 m långt vilplan. Rampen ska vara 1,3 m bred.

Att lösa tillgänglighetsfrågan med en ramp skulle alltså innebära en ytkrävande och skrymmande konstruktion på byggnadens framsida. I stället föreslås att föreningen undersöker möjligheten att anlägga en invändig eller utvändig hiss i anslutning till en av byggnadens farstukvistar.

Källor och litteratur

Litteratur:

Boman U (2012) *Norrfinströmsboken -sagt och gjort i Norrfinström* Föreningen för Norrfinström

Stålsby Folkskola 1890–1902 Tjudö Folkskola 1903-1970 Föreningen för Norrfinström 1971-1981 -Häftat kompendium sammanställt av föreningen för Norrfinström år 1981

Fönster -Historik och råd vid renovering Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer RAPPORT RAÄ 1988:1

Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper – Sjätte upplagan, Riksantikvarieämbetet 1999.

Fotolista

Digitala fotografier från platsbesöket 28.8.2023 arkiveras på Ålands museum, Ålands landskapsregering.